

FERHAD

(فرهاد)

Divan edebiyatı ile
Türk halk edebiyatında
meşhur bir aşk
hikâyesinin kahramanı.

İlk defa Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrin* adlı mesnevisinde yer almıştır. Burada, Şîrin'e karşı olan aşkı dolayısıyla onu elde etmeye çalışan İran Hükümdarı Hüsrev'in kendisini ortadan kaldırmak istediği rakibi durumundadır. Nizâmî'den itibaren bu aşk hikâyesini işleyen eserlerde Ferhad daima su yolları yapmakla ünlü bir mühendis-mimar veya ressam hüviyetindedir. Hüsrev ile Şîrin'den farklı olarak Ferhad'ın tarihî ve gerçek kişiliği meçhuldür. Milliyeti ve mensup olduğu sosyal tabaka çeşitli mesnevi müelliflerince farklı gösterilen Ferhad'ın esas vasfı sevdiği Şîrin'in aşkı ile dağları delmesidir (daha geniş bilgi için bk. HÜSREV ve ŞİRİN).

Ferhad başlı başına bir mazmun teşkil ettiği divan şiirinde, sevgilisine kavuşma uğrunda gerçekleşmesi imkânsız görünen işleri göze alan, fakat aşkının derin ıstırapı içinde vuslata eremeden ölen âşğın sembolü olmuştur. İsmi, sevgilisi Şîrin'in yanı sıra çok defa eski edebiyatın büyük aşk hikâyelerinin Mecnun ve Vâmik gibi meşhur kahramanları ile olduğu kadar *Hüsrev ü Şîrin* mesnevisinin diğer şahısları ile birlikte tenâsüp sanatı yapılarak zikredilir. Şîrin, Hüsrev, Bîsütun dağı ve mesnevideki şeb-dîz ile gülgün adlı atlarla birlikte anılan Ferhad tenasüp sanatından başka aynı çerçevede içinde telmih, tevriye, irsâl-i mesel sanatlarına da konu olur.

Onunla beraber ele alınan bir diğer unsur da lâledir. Lâle, Bîsütun'da Ferhad'ın dökülen kanı veya tutuşmuş ateşi şeklinde tasavvur edilir. Bîsütun ile de hep Ferhad kastedilir. Bîsütun dağından bahsedilmesi Ferhad'ın onu yarım yolunda girdiği macera dolayısıyladır. "Bîsütun-ı mihnet, Bîsütun-ı derd, kûh-i gam, kûhsâr, kayabaşı, derbend-i mihnet" sözleri bu münasebeti ifade eder. Ferhad'ın dağı delmek için kullandığı külünk de (kazma) onun macerasıyla ilgili olarak yapılagelen tenâsüp ve telmih sanatlarının diğer bir unsurudur. Şîrin'in bulunduğu yere uzaktaki otlaklarda mevcut sürülerinden süt akıtmak için açtığı kanal sebebiyle "bennâ-yı çeşme-i şîr", Şîrin'e kavuşabilmek emeliyle Bîsü-

tun dağınyı yarıp delmesi yönünden de "kûh-ken" diye anılır.

Ferhad bundan başka, kahramanı olduğu halk hikâyesinin çeşitli motifleriyle halk şiirinde söz konusu edildiği gibi çağdaş sanat ve edebiyatımızda da bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir (bk. FERHAD ve ŞİRİN).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 67; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 75; Gönül Alpay, *Ali Şîr Nevâtî-Ferhad u Şîrin (İnceleme-Metin)*, Ankara 1975; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i*, İstanbul 1980; a.mlf., "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Hikâyesi", *TDED*, IX (1959), s. 65-88; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, Ankara 1987, s. 134-136, 324-325; a.mlf., "Necati Bey, Ahmed Paşa, Hayâlî Bey ve Nev'î Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/1 (1987), s. 147, 149, 169; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 322-324; Fevziye Abdullah, "Ferhad ile Şîrin", *İA*, IV, 565-566; "Ferhad", *TDEA*, III, 194; Abdullah Uçman — Sabri Koz, "Ferhad ile Şîrin", a.e., III, 194-197.

CEMAL KURNAZ

FERHAD PAŞA

(ö. 1004/1595)

Osmanlı vezîriâzamı.

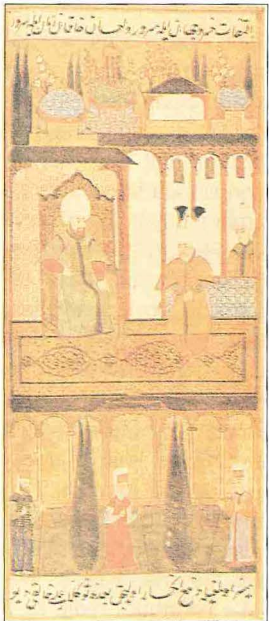
Arnavut asıllıdır. Devşirildikten sonra Enderun'da yetiştirildi ve kapıcıbaşılık göreviyle saraydan çıktı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru hükümdarın takdirini kazanarak yakın adamları arasına girdi. Padişahın Si-gevar'da ölümü üzerine de naaşı onun nezâretinde İstanbul'a getirildi. Daha sonra mirâhurluk görevinde bulundu ve 1 Safer 990'da (25 Şubat 1582) yeniçeri ağası oldu. Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) sünnet düğünü şenlikleri sırasında celep sipahilerle yeniçeriler arasında çıkan kavga dolayısıyla Sadrazam Sinan Paşa'nın tesiriyle görevinden alındı. Bir müddet sonra Sinan Paşa'nın sadâretten azli ve Rumeli Beylerbeyi İbrâhim Paşa'nın kubbe veziri olması üzerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi, ardından da Sadrazam Siyavuş Paşa'nın teklifiyle dördüncü vezir olarak İran seferine serdar tayin edildi (3 Zilhicce 990/29 Aralık 1582). Ferhad Paşa'nın İran seferi başarılı geçmiş, İstanbul'a döndükten sonra serdarlık Özdemiroğlu Osman Paşa'ya verilmiş, bir süre sonra onun ölümü üzerine Ferhad Paşa ikinci defa serdar olmuştur (Ocak 1586). Bu ikinci serdarlığı

sırasında yine başarılı faaliyetlerde bulundu, Tebriz'i merkez yaparak Gence'yi aldı. Daha sonra Şah I. Abbas ile barış görüşmelerinde bulundu ve Safevî elçilik heyetiyle İstanbul'a dönerek 1590 Osmanlı-Safevî anlaşmasının yapılmasında rol oynadı. Bunun üzerine 10 Şevval 999'da (1 Ağustos 1591) Sinan Paşa'nın yerine vezîriâzam oldu. Ancak başta Sinan Paşa olmak üzere kendisini çekemeyenlerin devamlı şekilde aleyhinde faaliyetlerde bulunmaları sonucu, Erzurum'daki olayları bahane edip saraya yürüten yeniçerilerin çıkardığı karışıklıklar sırasında görevden azledilerek (21 Cemâziyelâhir 1000 / 4 Nisan 1592) tekrar ikinci vezirliğe indirildi. Ayrıca serdarlığı dönemine ait hesapları teftiş edilmek üzere bir heyet teşkil edildiyse de sadrazamların teftişi geleneğe aykırı bulunarak bundan vazgeçildi (Selânikî, s. 268-269).

1595'te III. Mehmed'in tahta çıkması ve Vezîriâzam Sinan Paşa'nın Avusturya cephesindeki serdarlığı sırasında sadâret kaymakamı olarak İstanbul'da bulunan Ferhad Paşa (Ağustos 1593) bu görevinde önemli hizmetlerde bulundu. Sinan Paşa'nın cephedeki başarısızlıkları sebebiyle azli üzerine de ikinci defa sadrazamlığa ve serdarlığa getirildi (6 Cemâziyelâhir 1003 / 16 Şubat 1595). Fakat Malkara'da çiftliğinde oturmaya mecbur edilen Sinan Paşa bu azli bir türlü hazmedemeyerek rakibi Ferhad Paşa aleyhine yoğun bir yıpratma faaliyetine girişti. Bir kısmı kendi adamı olan bazı kuloğulları ve sipahilerin İstanbul'da Ferhad Paşa aleyhine huzursuzluk çıkarmalarını sağlayıp onu gözden düşürmeye çalıştı. Ancak bu sırada Eflak serhadine hareket etmek üzere olan Ferhad Paşa, bütün bunların Sinan Paşa'nın tahrikiyle olduğuna III. Mehmed'i ikna ettiği gibi onun gözlerine mil çekilerek cezalandırılması konusunda bir hüküm de aldı. Fakat adamları büyük bir fitneye sebep olacağı gerekçesiyle vezîriâzamı bundan vazgeçirdiler. Ferhad Paşa Eflak seferine çıkıp sınır boylarında faaliyetinde bulunurken İstanbul yakınındaki Sinan Paşa'nın kışkırtmalarıyla dört ay on dokuz gün süren ikinci sadâretinden azledildi (7 Temmuz 1595). Mührü teslim almak ve aynı zamanda idam kararını yerine getirmekle görevli kapıcılar kethüdâsının gelişinden iki gün önce azledildiğini haber alınca Ferhad Paşa mühr-i hümayunu Satırcı Mehmed Paşa'ya teslim ederek süratle İstanbul'a gidip Met-

ris'teki çiftliğinde saklandı; bu arada gönderdiği değerli hediyelerle Vâlide Sa-
fiye Sultan'ın desteğini kazanarak ölüm-
den kurtuldu. Bundan hoşlanmayan Si-
nan Paşa, çeşitli entrikalarla idamı ger-
çekleştirmek için Bostanzâde Mehmed
Efendi'den aldığı bir fetva ile ferman çı-
karttı (Peçuyulu İbrâhim, II, 168-169; Da-
nişmend, III, 155-156). Bunun üzerine Fer-
had Paşa çiftliğinden alınıp Yedikule'ye
hapsedildi ve azlinden üç ay sonra 4 Sa-
fer 1004 akşamı (9 Ekim 1595) boğdu-
ruldu. Naaşı Eyüp'te yaptırdığı henüz ta-
mamlanmamış türbesine defnedildi. Se-
lânikî, bu türbenin altı ay sonra Sinan
Paşa vefat eder etmez açılıp inşaatın bi-
tirildiğini yazar (*Târih*, s. 528-529). Mali-
nun tamamı mûsâdere edilmişse de da-
ha sonra Sadrazam Derviş Paşa'nın I.
Ahmed'e müracaatı neticesinde çiftliği-
nin çocuklarına kalmasına izin verilmiş-
tir (BA, Ali Emîrî, I. Ahmed, nr. 850).

Avusturya elçilik heyetinde bulunan Baron W. Wratislaw'ın uzun boylu, esmer, sevimsiz bir kimse diye tasvir ettiği (*Anı-lar*, s. 49-50) Ferhad Paşa Osmanlı kaynaklarında liyakat sahibi, üstlendiği görevi yerine getiren bir devlet adamı olarak zikredilmiş, özellikle İran seferlerindeki başarıları övülmüştür. III. Murad tarafından takdir edildiği halde III. Mehmed'in tecrübesizliği sebebiyle muhaliflerinin telkinlerine aldanıp onu gözden çıkardığı da belirtilmektedir (Naîmâ, I, 125). Kendisi gibi Arnavut asıllı olan Sinan Paşa ile aralarındaki çekişme ve devlet merkezinde adamları ve taraftarlarıyla âdetâ iki ayrı parti gibi birbiri aley-

Ferhad Paşa'ya
III. Murad'ın
huzurunda
gösteren
bir minyatür
(İbrâhim Çavuş,
Kitâb-ı Gencîne-i
Feth-i Gence,
TSMK, Revan
Köşkü,
nr. 1296, vr. 10^b)

Ferhad Paşa'nın
Kanûnî
Sultan
Süleyman'a
bir arzı
(TSMA, nr. E 7097)

hine yürüttükleri yoğun faaliyet, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı iç siyasetinin ve merkezî bürokrasinin en önemli olaylarından birini oluşturur. Bu rekabet ayrıca dış siyasette de kendini göstermiş, askerî başarısızlıklarda rol oynamıştır. Her ikisinin de hizmetinde bulunup kendilerini yakından tanıyan tarihçi Selânikî, eserinin muhtelif yerlerinde bu iki vezirin şahsiyetini ve icraatını tahlil eden satırlara yer vermiş, Ferhad Paşa'nın daha insafî olduğunu kaydetmiş, hatta onun idamı dolayısıyla, "Umûr-ı saltanata bir mertebede vücûdu lâzım ve elzem idi ki nice yıllar mumlar yakıp arayıp bulamayalar" diyerek hissiyatını belirtmiştir (*Târih*, s. 531). Bu rekabete, o dönemde İstanbul'da bulunmuş bazı yabancı elçilik mensupları da eserlerinde yer vermişlerdir. Ayrıca bu durum, başta İsmail Hamî Danişmend olmak üzere bazı araştırmacıların üzerinde durduğu gibi Osmanlı siyaset ve bürokrasisinde sadece bir Türk-devşirme rekabeti değil aynı zamanda devşirmeler arasında da bir mücadelenin varlığını gösteren tipik örnektir.

Tâlikizâde Mehmed Efendi Gürcistan seferiyle ilgili eserinde onun 1592'deki faaliyetlerini konu edinir. Bu eserde yer alan tek minyatür ise yeni inşa edilen Tomanis Kalesi önünde Ferhad Paşa'yı harp meclisi akkederken göstermektedir.

[illegible]

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ali Emîrî, I. Ahmed, nr. 850; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), bk. İndeks; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 380; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târîh* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed.Fak., Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 54-69; Peçuyulu İbrâhim, *Târîh*, II, 164-170 ve tür.yer.; Naîmâ, *Târîh*, I, 125; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, III/1-2, bk. İndeks; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji*, III, bk. İndeks; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 232-233; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyasetin Katl*, Ankara 1963, s. 74, 160; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970, s. 131; B. W. Wratislav, *Anılar* (trc. Süreyya Dilmén), İstanbul 1981, s. 49 vd.; C. Woodhead, *Ta'likî-zâde's Şehnâme-i Hümayun*, Berlin 1983, s. 10-11; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, bk. İndeks; V. J. Parry, "Ferhâd Pasha", *EI²* (İng.), II, 880-881.

MEHMET İPŞİRLİ

FERHAD PASA CAMİİ

Çatalca'da XVI. yüzyılda
Mimar Sinan tarafından
yapılan cami.

Aynı addaki iki vezirden hangisi tarafından yaptırıldığı hususunda şüpheler bulunan caminin cümle kapısı üstünde bulunan iki satırlık kitâbede, "Sâhibü'l-hayrat ve'l hasenât merhum Ferhad Paşa'nın ruhiyyüh Fâtîha, sene 1006" ibaresi bulunur. Buna göre cami 1006 (1597-